

VERTINIMO ASPEKTAI GAMTOTVARKOS PLANUOSE LIETUVOJE

Vida Motiekaitytė, Asta Juknevičiūtė, Pranas Mierauskas

Mykolo Romerio universiteto
Aplinkos politikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

Santrauka. Straipsnyje apžvelgiama gamtotvarkos planų rengimo situacija Lietuvoje, nagrinėjamos vertinimo ir peržiūrų teisinės nuostatos, jų kaitos tendencijos, taisykų ypatumai bei praktika. Analizuojamos gamtotvarkos planų peržiūrų charakteristikos ir periodiškumas. Remiantis pasirinkto regioninio parko gamtotvarkos planų ir veiklos ataskaitų analize, daroma išvada, jog peržiūros metu vidinis vertinimas yra atliekamas, nors veiklos ataskaitose jis nedetalizuojamas.

Reikšminiai žodžiai: vertinimas, peržiūra, gamtosauginis auditas, gamtotvarkos planas.

ĮVADAS

Visame pasaulyje saugomų teritorijų skaičius ir jų reikšmė didėja. Sparčiai nykstant biologinei įvairovei ir jų gyvenamai aplinkai, saugomos teritorijos tampa neretai vienintele jų išlikimo priežastimi. Kol vieni autoriai saugomas teritorijas laiko pagrindiniu instrumentu biologinės įvairovės išsaugojimui, tai kiti tvirtina, jog saugomos teritorijos apskritai pasauliniu mastu yra netinkamai suprojektuotos, trūksta pakankamo grėsmių valdymo ir susiduriama su didėjančiais aplinkos degradacijos lygiais. Dėl šių priežasčių saugomų teritorijų vertinimas tapo labai svarbus aplinkosaugos rūpestis (Ervin, 2003).

Europos Sąjunga taip pat ėmėsi veiksmų biologinei įvairovei išsaugoti. „Natura 2000“ yra viena iš sėkmingiausių Europos Sąjungos aplinkos apsaugos programų. Ją įgyvendinant buvo sukurtas didžiausias pasaulyje suderintų saugomų teritorijų tinklas („Aplinka euro-

piečiams“, 2011). Šis ekologinis tinklas susideda iš buveinių ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų, skirtas išsaugoti, palaikyti ir prireikus atkurti natūralius buveinių tipus ir gyvūnų bei augalų rūšis Europos Bendrijos teritorijoje. Direktyvomis yra saugoma virš 1 000 europinės svarbos gyvūnų ir augalų rūšių ir virš 200 buveinių tipų (miškų, pievų, šlapynių ir kt.). Šiuo metu Europos Sąjungos šalyse yra išskirta 25 000 „Natura 2000“ teritorijų, kurios iš viso užima daugiau ploto, negu bet kuri viena šalis narė (Lazdinis, Šaltenytė, 2010).

Lietuva turi savo saugomų teritorijų sistemą. 2011 m. balandžio 12 d. nacionalinis saugomų teritorijų tinklas Lietuvoje užėmė 1,02144944 mln. ha (15,64 proc. šalies ploto). Jį sudarė: 5 nacionaliniai parkai – Aukštaitijos, Žemaitijos, Dzūkijos, Kuršių nerijos, Trakų istorinis nacionalinis parkas; 5 valstybiniai rezervatai (Čepkelių, Kamanų, Viešvilės, Žuvinto, Kernavės) ir 1 rezervatinė apyrbė; 30 regioninių parkų; 382 draustiniai; 1 bios-

feros rezervatas ir 28 biosferos poligonai. Taip pat yra priskaičiuojama 515 saugomų gamtos paveldo objektų (iš jų 157 - gamtos paminklai) (Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, 2011).

Lietuvos nacionalinės saugomos teritorijos ar jų dalys taip pat gali prisidėti prie „Natura 2000“ augimo, suteikiant joms Europos Bendrijos svarbos specialių saugomų teritorijų statusą: 1) buveinių apsaugai svarbios teritorijos, 2) paukščių apsaugai svarbios teritorijos. Šių teritorijų steigimo procesas vis dar įgyvendinimo fazėje, tačiau tokios teritorijos Lietuvoje jau užima apie 15 proc. šalies ploto. Planuojama, jog įgyvendinus ES Paukščių ir Buveinių direktyvas Lietuvoje, saugomų teritorijų plotai turėtų padidėti ir užimti apie 1/5 šalies teritorijos.

„Natura 2000“ teritorijoms tvarkyti ir prižiūrėti yra parengti ir rengiami gamtotvarkos planai, kuriuos vykdant turėtų būti išsaugota ir pagausinta biologinė įvairovė. Šiuo metu Lietuvos biologinę įvairovę sudaro virš 20 000 gyvūnų, apie 6 100 grybų, 1 800 augalų rūšių (Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, 2011). Už gamtotvarkos planų vykdymą atsakingos regioninių parkų direkcijos, kurios rūpinasi tinkamu jų įgyvendinimu. Siekiant užtikrinti reikiamą apsaugą, turi būti parinkta tinkama gamtosauginė politika, kuri duotų teigiamą poveikį nustatytai teritorijai.

Tyrimo tikslas – atlikti gamtotvarkos planų bei susijusių teisės aktų analizę, išnagrinėti kaip juose reglamentuotas (ne)atliktų darbų vertinimas.

Tyrimo objektas – vertinimo vaidmuo Lietuvos gamtotvarkos planuose.

Tyrimo metodai – su tema susijusios mokslinės literatūros, teisės aktų, duomenų analizės bei apibendrinimo metodai.

GAMTOTVARKOS PLANAI LIETUVOJE

Gamtotvarkos planas – tai strateginio planavimo dokumentas, kuriame įvertinta ir apibūdinta saugomos teritorijos arba jos dalies ekologinė būklė, kraštovaizdžio apsaugos, tvarkymo problemos ir galimybės, saugomos nykstančių gyvūnų, augalų ir grybų rūšys, jų buveinės ir natūralios buveinės, nustatyti teritorijos tvarkymo tikslai, tvarkymo ir apsaugos priemonės, joms įgyvendinti reikalingos lėšos ir vykdytojai (Valst. žin., Nr. 93-3409). „Natura 2000“ teritorijoms gamtotvarkos planai rengiami tais atvejais, kai norint pasiekti užsibrėžtus gamtotvarkos tikslus nebūtina pakeisti saugomos teritorijos ar jos dalies apsaugos ir naudojimo teisinio režimo. Jeigu norima pasiekti gamtotvarkos tikslus būtina papildyti saugomos teritorijos ar jos dalies apsaugos ir naudojimo teisinį režimą naujais reikalavimais, rengiami ir įgyvendinami gamtotvarkos projektai ar kiti teritorijų planavimo dokumentai. Gamtotvarkos planai Natura 2000 teritorijoms Lietuvoje pradėti rengti pagal 2004 m. gruodžio 14 d. patvirtintą aplinkos ministro įsakymą Nr. D1-645, kurio tikslas - nustatyti vienodą rengiamų gamtotvarkos planų turinį, užtikrinantį kokybišką gamtotvarkos planų parengimą ir efektyvų praktinį naudojimąsi šiais planais. Įsakyme nustatyta ir gamtotvarkos planų struktūra (vėliau 2006 m. įsakymas buvo pakeistas). Tvirtinti parengtus planus pradėta tik 2007 m. Aplinkos ministerijos specialistų teigimu, užtruko planų derinimas su teisininkais ir kalbininkais, tačiau Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba (VSTT) Aplinkos ministerijai daugumą suderintų planų perdavė dar 2005 metais

(Valstybės kontrolė, 2006). Remiantis VSTT duomenimis, šiuo metu yra 63 patvirtinti, 13 ruošiami tvirtinimui, 44 parengti¹⁰ ir 5 rengiami gamtotvarkos planai. 2010 metais yra pradėta rengti dar 40 planų, o 2011 metais – 22 gamtotvarkos planai. Nuo 2012 m. planuojama pradėti rengti dar 11 naujų gamtotvarkos planų. Visi planai rengiami 10 metų galiojimo laikotarpiui.

PERŽIŪRŲ IR VERTINIMO NUOSTATOS TEISĖS AKTUOSE

Atliktų darbų vertinimas bei plano peržiūra ir tikslinimas neabejotinai turi didelę reikšmę tolesniam plano vykdymui ir sėkmei. Apie jo svarbą yra rašę P. Mierauskas (2009 m.), užsienio autoriai – A. Mike (2005 m.), J. Ervin (2003 m.), M. Hockings (2006 m.) ir kiti.

Apžvelgsime peržiūrų ir vertinimo reikalavimų kaitą laiko atžvilgiu siekiant identifikuoti vystymosi tendencijas. Kaip jau minėta, Aplinkos ministerija kelis kartus tobulino 2004 metais patvirtintą reikalavimų gamtotvarkos plano turiniui aprašą. Panagrinėsime, kaip keitėsi vertinimo bei peržiūrų reikalavimai.

Pirminiame aplinkos ministro įsakyme (2004 m. gruodžio 14 d. įsakymas Nr. D1-645) pateikti nuostatai, apibrėžiantys gamtotvarkos plano turinį ir struktūrą. Jame pabrėžiama, jog plano peržiūros turi būti atliekamos „kasmet, kai gamtotvarkos plano objektas yra teritorija, kurioje yra globaliai nykstančios, prioritetinės ar jautrios gyvūnų rūšys ir buveinės, arba teritorijoje vyksta (numatomi) spartūs pokyčiai ir kt. gamtotvarkos plane nu-

matytais atvejais. Kasmetinės peržiūros metu įvertinami gauti raštiški su teritorija susijusių asmenų, organizacijų komentarai ir skundai.“ Išsami plano peržiūra turi būti atliekama kas penkeri metai. Atliekant šią peržiūrą, turi būti įvertinama: „1) uždavinių įvykdymas. Jei uždaviniai neįvykdyti, priežastys, sąlygojusios neįvykdymą; 2) uždavinių tinkamumas esamai situacijai; 3) sunaudotos lėšos; darbų rezultatai.“ Peržiūros rezultatai privalo būti pateikiami peržiūros ataskaitoje. Atliktų darbų nepriklausomų ekspertų vertinimas nepaminėtas.

2006 m. buvo atlikti įsakymo pakeitimai (Valst. žin., Nr. 124-4711) ir gamtotvarkos plano tikslinimo ir monitoringo reikalavimai buvo minimizuoti. Panaiškintos rekomendacijos, nurodžiusios peržiūrų atlikimo periodiškumą, kurį dabar paliekama nustatyti plano rengėjams. Paminėta, jog „gamtotvarkos planas turi būti periodiškai tikslinamas atsižvelgiant į realų gamtotvarkos priemonių poveikį, atsiradusius naujus veiksnius ir siekiant įvertinti plano įgyvendinimo rezultatus ir efektyvumą“. Šiame skyriuje nurodyta, jog reikia pateikti instituciją, kuri galėtų atlikti plano peržiūrą ir kas joje turėtų būti apžvelgta.

2009 m. aplinkos ministro įsakymu patvirtintas naujas aprašas, tačiau gamtotvarkos plano tikslinimo ir monitoringo reikalavimai išliko tie patys (Valst. žin., Nr. 41-1593). Papildyta sąlyga, kad gamtotvarkos planas turi būti periodiškai tikslinamas atsižvelgiant į tai, „kiek ir kokių numatytų priemonių yra įgyvendinta (neįgyvendinta)“.

2011 m. atlikti 2009 m. įsakymo pakeitimai (Valst. žin., Nr. 112-5273). Pagrindinis dėmesys koncentruojamas į plano peržiūros atlikimą. Teigiama,

¹⁰ Parengtu gamtotvarkos planas laikomas, kai pateikiamas Tarnybai suderintas su suinteresuotomis institucijomis.

jog „Gamtotvarkos planas peržiūrimas ir tikslinamas parengiant peržiūrėjimo ataskaitą“. Prie įsakymo pridėta peržiūros ataskaitos pavyzdžio forma. Šis universalumo principas turėtų padėti suvienodinti peržiūrų ataskaitas. Tokių ataskaitų rengimo rekomendacijose pabrėžiama, jog „po kiekvieno uždavinio priemonių apžvalgos pateikiamas vertinimas, kaip įgyvendintas uždavinys.“ Tai suponuoja, jog vykdančioji organizacija turi pateikti savo darbo įvertinimą, kas gali būti traktuojama kaip tam tikras skaidrumo barjeras. Reikia pridurti, jog šiame apraše patikslintas ir gamtotvarkos plano peržiūrų atlikimo periodiškumas: „paskutinė gamtotvarkos plano peržiūra numatoma kitais metais, pasibaigus gamtotvarkos plano įgyvendinimo laikotarpiui“. Pasibaigus gamtotvarkos plano laikotarpiui, atsakinga organizacija turės įvertinti savo darbo rezultatus ir pateikti juos ataskaitoje.

Apibendrinant galime teigti, jog artėjant pirmųjų gamtotvarkos planų galiojimui į pabaigą, Aplinkos ministerija didesnę dėmesį skiria peržiūros ataskaitų reikšmei ir jų suvienodinimui.

Reikia atkreipti dėmesį, jog aukščiau paminėtus įsakymus Aplinkos ministeriją priimti įpareigojo Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. birželio 9 d. nutarimu Nr. 709. Jo 11 punkte nurodoma: „Kitus gamtotvarkos plano turinio reikalavimus nustato Aplinkos ministerija.“ Šiame nutarime, kaip jau minėta, Vyriausybė nustatė kertinius gamtotvarkos planavimo etapus, saugomų teritorijų strateginio planavimo dokumentų rengimo bei tvirtinimo tvarką: sąvokas, gamtotvarkos planų sandarą, jų rengimo, derinimo, tvirtinimo eigą, finansavimą, efektyvumo vertinimo ir gamtosauginio audito

atlikimo atvejus.

Reiktų pripažinti, jog tai vienintelis teisės aktas, reglamentuojantis gamtosauginio audito¹¹ ir tvarkymo efektyvumo vertinimo¹² atlikimą. Akcentuojama, jog vertinimas skirtas „gamtotvarkos planų parengimo ir įgyvendinimo tinkamumui, tvarkymo efektyvumui nustatyti.“ Aplinkos ministerija yra įpareigota apibrėžti „gamtosauginio audito ir tvarkymo efektyvumo vertinimo tvarką“. Paminėta, jog gamtosauginį auditą ir tvarkymo efektyvumo vertinimą gali atlikti tik vykdytojai, tenkinantys keliamus kvalifikacijos reikalavimus¹³. Akcentuojama, kad gamtotvarkos plano rengėjai ar vykdytojai negali atlikti minėto vertinimo ir išvardintos institucijos bei asmenys, kurie gali užsakyti jį atlikti: „gamtotvarkos plano rengimo organizatorius arba jo rengimą ir (ar) įgyvendinimą finansuojanti institucija, kiti juridiniai asmenys ar visuomeninės organizacijos.“ Taip pat nurodyti atvejai, kada būtina atlikti

¹¹ **Gamtosauginis auditas** – procesas, per kurį vertinama, ar gamtotvarkos plane tinkamai nustatyti tikslai, uždaviniai, tvarkymo ir apsaugos priemonės, ar tvarkymo ir apsaugos priemonės tinkamai įgyvendinamos, ar gamtotvarkos plano vykdytojas tinkamai naudoja tvarkymo ir apsaugos priemones įgyvendinti skirtas lėšas ir kitus išteklius.

¹² **Tvarkymo efektyvumo vertinimas** – supaprastintas gamtosauginio audito procesas, per kurį vertinami tik gamtotvarkos plane nustatyti tikslai, uždaviniai, tvarkymo ir apsaugos priemonės ir tinkamas jų įgyvendinimas.

¹³ Visi strateginio planavimo dokumentų rengėjai turi gerai išmanyti strateginio planavimo dokumento objektą, turėti patirtį rengti strateginio planavimo dokumentus, būti susipažinę su naujausiais strateginio planavimo dokumentų turinio reikalavimais, jiems rengti būtinos informacijos šaltiniais, išmanyti aplinkos apsaugą organizuojančių ir vykdančių institucijų funkcijas, struktūrą ir įgaliojimus.

gamtosauginį auditą, o kada pakanka tik tvarkymo efektyvumo vertinimo. Gamtosauginis auditas privalomas, jeigu yra bent viena iš šių sąlygų: 1) gamtotvarkos planai parengti ir įgyvendinami saugomoje teritorijoje ar jos dalyje, kurioje yra prioritetinių gamtotvarkos planų objektų; 2) gamtosauginį auditą atlikti reikalauja strateginio planavimo dokumento rengimą ir (ar) įgyvendinimą finansuojanti institucija; 3) gamtotvarkos planams įgyvendinti reikia daugiau kaip 300 tūkst. litų; 4) planuojama tvarkyti valstybinius rezervatus ir rezervatus, esančius valstybiniuose parkuose ir biosferos rezervatuose, arba jų dalį. Kitais atvejais gamtotvarkos planų parengimo ir įgyvendinimo tinkamumui nustatyti gamtosauginis auditas neprivalomas. Šiais atvejais atliekamas tvarkymo efektyvumo vertinimas.

Reikia pridurti, kad teisės aktų projektų bazėje galima rasti ką tik minėto Vyriausybės 2004 m. birželio 9 d. nutarimo Nr. 709 pakeitimo projektą (Nr. 11-3922-01). Jame gamtosauginio audito ir tvarkymo efektyvumo vertinimo sąvokos yra panaikintos, atsisakyta ir jų atlikimo nuostatų motyvuojant tuo, jog siekiama „mažinti teisės aktuose nustatytų formalių procesų ir rengiamų dokumentų skaičių. Gamtotvarkos priemonių efektyvumo stebėsenos reikalavimai įrašomi į gamtotvarkos planus.“ Tačiau gamtotvarkos planuose už peržiūros atlikimą kaip atsakinga institucija visur yra nurodoma pati regioninio parko direkcija. Kai tuo tarpu, gamtosauginį auditą ar tvarkymo efektyvumo vertinimą turėtų atlikti su gamtotvarkos plano rengimu ir įgyvendinimu nesusiję asmenys ar organizacijos. Šiuo atveju, stebėsenos, peržiūrų rezultatai gali būti neobjektyvūs bei sumažinti visuomenės pasitikėjimą saugomų terito-

rijų institucijomis.

VERTINIMO VIETA GAMTOTVARKOS PLANUOSE

Remdamiesi gamtotvarkos planais, pateiktais Aplinkos ministerijos tinklapyje, įvertinsime, kaip juose apibrėžtas peržiūrų ir vertinimų periodiškumas bei kokie paminėti atlikimo ypatumai.

Gamtotvarkos planuose peržiūrų ir vertinimo aspektai išdėstyti skyriuje „Gamtotvarkos plano tikslinimo ir stebėsenos (monitoringo) tvarka“. Iš šiuo metu patvirtintų planų maždaug pusėje nurodyta peržiūras vykdyti kas 3 metus, ir apie pusėje – kas 5. Peržiūrų dažnis varijuoja: kai kur nurodomi konkretūs peržiūrų atlikimo metai, arba metai pirmo vertinimo ir po to nustatoma kas kiek kartoti, dar kitur - kas du metus arba kasmet po plano patvirtinimo. Keletoje gamtotvarkos planų periodiškumas tiksliai nėra apibrėžtas, tik minima, jog turėtų būti atliekamas reguliariai (Kintų akvakultūros ūkio gamtotvarkos planas, Birvėtos šlapžemių gamtotvarkos planas). Dažnai peržiūras patariama atlikti įvykdžius buveinių stebėsenos darbus pagal Valstybinę aplinkos monitoringo programą. Nevienodas periodiškumas susijęs su skirtingu gamtotvarkos planų rengimo metu, galiojant skirtingiems gamtotvarkos planų turinio reikalavimų aprašams. Beveik visuose gamtotvarkos planuose siekiama palaikyti konstruktyvų dialogą su suinteresuotais asmenimis: prieš atliekant peržiūrą, reikia įvertinti raštu gautus su teritorija susijusių asmenų, organizacijų komentarus ir skundus.

Liubelio miško gamtotvarkos plane aptikta užuominų apie auditą: „VSTT prižiūrės gamtotvarkos plano įgyvendi-

nimą. Ši institucija taip pat koordinuos gamtotvarkinio plano revizijas bei auditą ir pagal aplinkos monitoringo duomenis priims atitinkamus sprendimus, susijusius su įvairia veikla.“ Išorinio vertinimo galimybė numatyta keliuose gamtotvarkos planuose. Arlaviškių kada-gyno gamtotvarkos plano įgyvendinimo „efektyvumą gali kontroliuoti (audituoti) Botanikos instituto arba Vytauto Didžiojo universiteto mokslo darbuotojai“, taip pat „VSTT, Aplinkos ministerijos gamtos apsaugos departamento, VU Gamtos mokslų fakulteto, nevyriausybių organizacijų atstovai (direkcijos prašymu) galėtų vertinti rezultatus ir efektyvumą“. Neries upės šlaito ties Verkiomis gamtotvarkos plane paminėta, jog „Remiantis VAMP rezultatais ir kitais duomenimis VSTT, Aplinkos ministerijos gamtos apsaugos departamento, Botanikos instituto, Vilniaus Universiteto Gamtos mokslų fakulteto, nevyriausybių organizacijų atstovai, PVRP prašymu taip pat galėtų vertinti gamtotvarkos plano rezultatus ir efektyvumą“.

Naujai derinamuose planuose¹⁴ taip pat aptinkama galimo išorinio vertinimo apraiška: „regioninio parko direkcija yra atsakinga už plano peržiūrą ir reikalui esant ji gali samdytis ekspertus ar juridinius asmenis gamtotvarkos plano peržiūrai atlikti“ (Apšės biosferos poligono gamtotvarkos plano pagrindžiamoji informacija). Arba užtikrinant susijusių šalių kompromisą, peržiūrą gali atlikti pati regioninio parko direkcija kartu su konkrečia miškų urėdija, aplinkos apsaugos departamentu ir kitomis suinteresuotomis visuomeninėmis organizacijomis.

¹⁴ Gringalių miško, Gabriolės kaimo apylinkių, Algirdėnų pelkių gamtotvarkos planų pagrindžiamoji informacija

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog peržiūros metu kiekviena direkcija turi atlikti ir gamtotvarkos darbų vertinimą, tačiau vertinti gali patys. Paliekama galimybė peržiūrai pasisamdyti ir kitą instituciją ar ekspertus.

KURTUVĖNŲ REGIONINIS PARKAS

Remdamiesi Kurtuvėnų regioninio parko pavyzdžiu panagrinėsime, kaip jo gamtotvarkos planuose yra numatyta atlikti darbų vykdymo vertinimus, koks nustatytas peržiūrų atlikimo periodiškumas ir kaip jie yra įgyvendinami, ar laikomasi reikalavimų.

Kurtuvėnų regioninis parkas yra Rytų Žemaičių aukštumos pakrastyje, Ventos ir Dubysos upių takoskyroje. Parko centras – Kurtuvėnai, kur įsikūrusi parko direkcija. Teritorija apima dalį Šiaulių ir dalį Kelmės rajonų. Parkas užima 17 252 ha ir yra 8 vietoje iš 30 pagal plotą, todėl jo svarba biologinės įvairovės išsaugojimui yra pakankamai didelė. Kurtuvėnų regioninis parkas įsteigtas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1992 m. rugsėjo 24 d. nutarimu siekiant išsaugoti Kurtuvėnų ežeringo, miškingo kalvyno kraštovaizdį, jo gamtinę ekosistemą bei kultūros paveldo vertybes, jas tvarkyti ir racionaliai naudoti.

Regioninio parko paskirtis - prižiūrėti ypač vertingus gamtos ir kultūros paveldo požiūrių Pagėluvio, Raudos, Ilgos, Raudsparnės, Girnikų, Svilės, Šonos kraštovaizdžio, Bulėnų telmologinį, Dirvonų, Paraudžių, Vijurkų, Vainagių, Pustlaukio, Targių geomorfologinius, Ventos perkasos hidrografinį, Padubysių, Pabižočių botaninius-zoologinius komplek-

sus; išsaugoti kultūros paveldo vertybes, iš jų – Ventos-Dubysos perkaso hidrosistemos ir priklausinių liekanas, esančias gamtiškai savitame ledyno senslėnyje tarp aukštumų, skiriančių Ventos ir Dubysos upių aukštupius, Kurtuvėnų bažnyčią, dvarą, V. Putvinskio memorialinę sodybą, Vainagių, Galvydiškės, Pavėžupio (Gaidžiapilio), Kurtuvėnų piliakalnius ir kita; palaikyti Ventos ir Dubysos upių aukštupių ekosistemos stabilumą, biotos komponentus, savitą Vakarų ir Vidurio Lietuvos augaliją ir gyvūniją su retųjų augalų bendrijomis (Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba, 2011).

Kurtuvėnų regioninio parko teritorijoje paukščių apsaugai svarbių teritorijų (PAST) nėra, tačiau parko direkcija prižiūri Gubernijos bei Gedžiūnų biosferos poligonus, kuriuose yra saugomi mažieji ereliai rėksniai (*Aquila pamarina*). Kurtuvėnų regioniniame parke išskirta 12 buveinių apsaugai svarbių teritorijų (BAST), kuriose saugomos 21 tipo miškų, pievų, pelkių, gėlųjų vandenų buveinės, keturių Europoje retų rūšių augalai (dvilapiai purvuoliai, pelkinės uolaskėlės, vėjalandės šilagėlės, smiltyniniai gvazdikai) bei trijų rūšių gyvūnai (ūdros, kartuolės, dvijuostės nendriadusės).

2010 - 2011 metais Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos užsakymu VšĮ „Lietuvos gamtos fondas“ rengia keturis gamtotvarkos planus šioms buveinių apsaugai svarbioms Kurtuvėnų regioninio parko teritorijoms: Vijurkų pievoms (Vijurkų geomorfologinio draustinio daliai), Juodlės miškui (Ilgos krašto-vaizdžio draustiniui), Gudmoniškės pelkei (Gudmoniškės botaniniam draustiniui) bei Karalmiškio sengirei (Targių geomorfologiniam draustiniui ir ekologinės apsaugos zoni). Šiais metais dar rengia-

mi gamtotvarkos planai trims „Natura 2000“ teritorijoms, kurios nepatenka į Kurtuvėnų regioninį parką, tačiau parko direkcijai yra priskirtos (vertinti būklę ir atlikti saugomų rūšių monitoringą). VšĮ „Lietuvos gamtos fondas“ rengia Pakėvio miško (telmologinio draustinio), o VšĮ „Gamtos paveldo fondas“ - Gubernijos biosferos poligono bei Rėkyvos pelkės gamtotvarkos planus.

VSTT duomenimis, šiuo metu yra patvirtintas vienas gamtotvarkos planas – „Bulėnų pelkių“ (2007 m. birželio 19 d., Nr. D1-342). Kitas – „Kurtuvėnų RP Vijurkų geomorfologinio draustinio dalies“ dar tik ruošiamas tvirtinti. Likusieji du – „Kurtuvėnų RP Ilgos krašto-vaizdžio draustinio“ ir „Kurtuvėnų RP Karalmiškio sengirės“ – pradinėje, rengimo, stadijoje.

VERTINIMAS IR PERŽIŪROS KURTUVĖNŲ GAMTOTVARKOS PLANUOSE

Bulėnų pelkių gamtotvarkos planas patvirtintas 2007 m. Jame numatyta, jog pirmą kartą gamtotvarkos planą reikėtų peržiūrėti 2009 m., vėliau – kas 3 metus. Už gamtotvarkos plano peržiūrą atsakinga institucija nurodyta Kurtuvėnų regioninio parko direkcija, kuri atlikus peržiūrą parengia peržiūros ataskaitą ir ją pateikia Valstybinei saugomų teritorijų tarnybai prie Aplinkos ministerijos.

Gamtotvarkos plane nurodoma, jog svarbiausias įvertinimo aspektas - tvarkymo efektyvumas teritorijoje. Geriausia šio požymio išraiška yra tarpinės, šarmingos ir degradavusios pelkių plotai išvalyti nuo medžių, krūmų ir nendrių. Antrasis teritorijos tvarkymo efektyvumo aspektas – saugomų augalų rūšių kie-

kis (lieknojo švylio populiacija).

Panagrinėjus Vijurkų pievų ruošiamą tvirtinimui gamtotvarkos planą, matome, jog jame nurodyta atlikti peržiūrą ne rečiau kas tris metus: „Gamtotvarkos planas pirmą kartą turi būti peržiūrimas po trejų metų nuo jo patvirtinimo (2010 m.), o vėliau, atsižvelgiant į Vijurkų pievų BAST saugomų gamtinių vertybių unikalumą, peržiūrimas ir tikslinamas ne rečiau nei kas trejus metus parengiant peržiūrėjimo ataskaitą. Prieš atliekant peržiūrą, rekomenduojama gauti mokslininkų, ypač jeigu jie vertino rūšių ir buveinių būklę, kitų suinteresuotų asmenų ar institucijų pastabas ir rekomendacijas. Parengta išsamios peržiūros ataskaita turi būti pateikta Valstybinei saugomų teritorijų tarnybai prie Aplinkos ministerijos“. Pabrėžta, jog gamtotvarkos plano peržiūros metu „turi būti perkamos mokslinių tyrimų: saugomų buveinių kartografavimo ir retų vabzdžių rūšių tyrimų paslaugos“. Taip pat plane pateikta Vijurkų pievų BAST buveinių stebėsenos programa.

VERTINIMAS IR PERŽIŪROS KURTUVĖNŲ VEIKLOS ATASKAITOSE

Kaip jau minėjome, tik vienas gamtotvarkos planas yra patvirtintas (Bulėnų pelkių), todėl Kurtuvėnų regioninio parko direkcijos veiklos ataskaitose peržiūrėjime pagal šį planą atliktus darbus.

2008 m. Veiklos ataskaitoje trumpai paminėti Bulėnų pelkės tvarkymo darbai. Sutvarkyta 20 ha pelkės (išpjautos sumedėjusios augalijos atžalos) plynės ir 1 ha užaugusios pievos (išpjauta ruderalinė augalija). 2009 m. Veiklos ataskaitoje vertintos direkcijai priskirtos saugomos teri-

torijos ir trumpai aprašyta esama Bulėnų pelkės būklė (2009-07-23): „Pelkės plynė vėl intensyviai užaugusi nendrėmis, beržų, karklų, pušų atžalos pradeda medėti. Kiminų danga atsistačiusi, nebelikę ištrypimo ženklų, išskyrus neryškius takelius. Gausu spanguolių. Po tvarkymo darbų likusios laužavietės apauga samanomis, taip pat tose vietose auga puplaiškiai, paparčiai, sidabražolės ir kiti augalai. Apsemtame miške iš rytinės pusės nerasta jokių šviežių bebrų veiklos pėdsakų. Teritorijoje auga raudonosios knygos augalai: raudonosios gegūnės, vyriškosios gegužraibės. Kol kas nepastebėta retųjų rūšių gausėjimo tendencija. Teritorijoje dėl didelio užaugimo reikalingi kasmetiniai nendrių ir sumedėjusių augalų šalinimo darbai. Iš esmės šias problemas galėtų išspręsti gamtotvarkos plane numatyto hidrologinio projekto parengimas ir įgyvendinimas.“ 2010 m. veiklos ataskaitoje paminėta, jog buvo atlikta gamtotvarkos plano peržiūra: „Atliekant gamtotvarkos plano peržiūrą, tyrinėta teritorijos pelkė (23,5 ha) ir miškai. Pirmąkart aptiktos raudonosios knygos rūšys: šakotoji ratainytė, skaisčioji raudonpintė, siauralapė gegūnė. Nerasta prieš keliolika metų augusių paprastųjų tuklių, raktažolių pelėnėlių (Bulėnų pelkės biologinės įvairovės tyrimai 2010-06-15 – 10-15. V.Lopeta, KRPD)“. Remiantis šia veiklos ataskaita, galime teigti, jog suplanuota gamtotvarkos plano peržiūra buvo atlikta, tik rezultatai smulkiau joje nedetalizuoti.

IŠVADOS

1. Dabartiniu metu gamtotvarkos planų rengimo teisės dokumentai yra tinkamai parengti, tačiau dažnas planų aprašo keitimas gamtotvarkos planus pa-

darė nevienaverčiais: vieni planai yra parengti pagal 2004, kiti - 2006, o dar kiti pagal 2009 ar 2011 metų aprašus. Dėl to planų parengimo kokybė yra skirtinga ir juos yra sunku palyginti ir įvertinti.

2. Įteisinus planų gamtosauuginį auditą ir efektyvumo vertinimą Lietuvos gamtotvarkos planus galima vertinti ir lyginti pagal tarptautinius reikalavimus ir tuo pačiu užtikrinti patirties pasikeitimą tarptautiniame lygmenyje.

3. Remiantis teisės aktų analize, galima teigti, jog išorinio nešališko vertinimo organizavimo įpareigojimų siekiama atsisakyti parengiant naujus teisės aktus. Nurodoma priežastis – per didelis „teisės aktuose nustatytų formalių procesų ir rengiamų dokumentų skaičius“.

4. Dalyje parengtų gamtotvarkos planų yra nurodytos „kompetentingos“ organizacijos, galinčios atlikti planų peržiūras ir vertinimus. Tai daryti nėra nei teisiška, nei korektiška, nes kompetentinga mokslo institucija ne visada turi pajėgumų ir kompetencijos gamtosauuginiame vertinime.

5. Peržiūros metu kiekviena direkcija turi atlikti ir gamtotvarkos darbų vertinimą, tačiau vertinti gali patys (vidinis vertinimas). Paliekama galimybė peržiūrai pasisamdyti ir kitą instituciją ar ekspertus. Vidinės gamtotvarkos planų peržiūros ir vertinimai yra atliekami, tačiau jų eiga ir rezultatai veiklos ataskaitose neviešinami. Peržiūros ataskaitos pateikiamos Aplinkos ministerijai.

6. Dabartiniu metu nėra parengtos gamtotvarkos planų vertinimo ir peržiūros tvarkos ir procedūrų, todėl atskirų planų vertinimai gali būti nelygiaverčiai, priklausantys nuo vertintojų kompetencijų.

LITERATŪRA

1. Aplinkos generalinio direktorato žurnalas, 2011 m. „Aplinka Europiečiams“, Nr. 44, Europos Sąjungos leidinių biuras, Liuksemburgas.
2. Ervin J. 2003. Protected Area Assessments in Perspective. 2003 / Vol. 53 No. 9 *BioScience*.
3. Hockings, M., Stolton, S., Leverington, F., Dudley, N. and Courrau, 2005. J.The CMS guide to management Planning.
4. Hockings M., Stolton S., Leverington F., Dudley N., Courrau J. 2006. Evaluating Effectiveness: a Framework for Assessing Management Effectiveness of Protected Areas. IUCN: Gland – Cambridge, 105 p.
5. Kurtuvėnų regioninio parko direkcijos 2010 m. veiklos ataskaita. Ataskaitos internetinės prieigos adresas: http://www.kurtuva.lt/bylos/20110301035627-Ataskaita_2010.pdf, prisijungta 2011-11-10.
6. Kurtuvėnų regioninis parkas. Interneto svetainė www.kurtuva.lt, prisijungta 2011-11-01
7. Lazdinis I., Šaltenytė A. 2010 m. „Augalų genetiniai ištekliai Lietuvoje: apsauga ir valdymas“, *Darna us vystymosi strategija ir praktika*, p. 11-16.
8. Lietuvos regioniniai parkai. Internetinė prieiga. http://lt.wikipedia.org/wiki/S%C4%85ra%C5%A1as:Lietuvos_regioniniai_parkai, prisijungta 2011-11-05.
9. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos 2011 m. lapkričio 11 d. lydraštis Nr. 11-3922-01 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 9 d. nutarimo Nr. 709 „Dėl saugomų teritorijų strateginio planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo projekto derinimo“
10. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006 m. lapkričio 7 d. įsakymas Nr. D1-

- 523 „Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. Gruodžio 14 d. įsakymo Nr. D1-645 „Dėl reikalavimų gamtotvarkos plano turiniui aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2006, Nr. 124-4711.
11. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2007 m. balandžio 12 d. įsakymas Nr. D1-211 „Dėl Neries upės šlaito ties Verkiiais gamtotvarkos plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios Nr. 43-1654.
 12. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2007 m. birželio 19 d. įsakymas Nr. D1-342 „Dėl Bulėnų pelkės gamtotvarkos plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios Nr. 69-2757.
 13. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2007 m. kovo 23 d. įsakymas Nr. D1-173 „Dėl Arlaviškių kadagyno gamtotvarkos plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios Nr. 37-1396.
 14. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2007 m. sausio 12 d. įsakymas Nr. D1-30 „Dėl Liubelio miško gamtotvarkos plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios Nr. 7-297.
 15. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2007 m. spalio 22 d. įsakymas Nr. D1-532 „Dėl Amalvo pelkių masyvo gamtotvarkos plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios 110-4523.
 16. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2009 m. balandžio 7 d. įsakymas Nr. D1-146 „Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. gruodžio 14 d. įsakymo Nr. D1-645 „Dėl reikalavimų gamtotvarkos plano turiniui aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios 2009, Nr. 41-1593.
 17. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2009 m. birželio 22 d. įsakymas Nr. D1-344 „Dėl Birvėtos šlapžemių gamtotvarkos plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios Nr. 77-3202.
 18. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2009 m. birželio 23d. įsakymas Nr. D1-349 „Dėl Kintų akvakultūros ūkio gamtotvarkos plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios Nr. 78-3251.
 19. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2011 m. rugsėjo 6 d. įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. gruodžio 14 d. įsakymo Nr. D1-645 „Dėl reikalavimų gamtotvarkos plano turiniui aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ // Valstybės žinios 2011, Nr. 112-5273.
 20. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. rugsėjo 24 d. nutarimas Nr. I-2913 „Dėl regioninių parkų ir draustinių įsteigimo“ (Žin., 1992, Nr. 30–913).
 21. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė. 2006 m. Saugomų teritorijų tinklo „Natura 2000“ steigimas Lietuvoje. Valstybinio audito ataskaita.
 22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. balandžio 29 d. nutarimas Nr. 490 „Dėl regioninių parkų nuostatų patvirtinimo“.
 23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 9 d. nutarimas Nr. 709 „Dėl saugomų teritorijų strateginio planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 93-3409.
 24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. lapkričio 11 d. nutarimo projektas Nr. 11-3922-01 „Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 9 d. nutarimo Nr. 709 „Dėl saugomų teritorijų strateginio planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektas”
 25. Mierauskas P. 2009. Gamtotvarka. V.: Lietuvos gamtos fondas, p. 260.

26. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba. Internetinė prieiga prie gamtotvarkos planų duomenų bazės. <http://gamtotvarka.am.lt/plans.php>, prisijungta 2011-12-10.
27. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba. Interneto svetainės: http://www.vstt.lt/VI/rubric.php?rubric_id=133, http://www.vstt.lt/VI/article.php?article_id=446, <http://www.vstt.lt/VI/index.php#r/188>; prisijungta 2011-11-15.

EVALUATION ASPECTS IN THE NATURE MANAGEMENT PLANS OF LITHUANIA

Vida Motiekaitytė, Asta Juknevičiūtė,
Pranas Mierauskas

Summary

This study reviews situation of preparing nature management plans in Lithuania, analyses legal acts of evaluation and reviews, changes and practice as well. It is described the main principles of nature management plans in Lithuania. Based on analysis of nature management plans and performance reports of the chosen regional park, is concluded that internal evaluation is being performed, but there are no detailed findings described in public performance reports.

Keywords: *evaluation, review, conservation audit, nature management plan.*